

γάγει ώριμους καρπούς), έρχεται ως λογικό εξαγόμενο της ανάγνωσης των νέων τους έργων το γεγονός ότι δεν συντελείται ουσιαστική διαφοροποίησή τους. Δεν αντιλέγω και πιστεύω ότι η ίδια η κατάσταση δεν ευνοούσε την ανάπτυξη σε απαγορευμένα θέματα, που άλλωστε είχαν αποκλείσει και οι δύο λογοκρισίες. Τα έργα 'μνήμης' και 'αναβίωσης του παρελθόντος', που εμφανίστηκαν τότε, αποτελούσαν μια μορφή απόδρασης από το ζοφερό παρόν, λειτουργώντας (να το πω αμήχανα) ως αντίστιξη στον ζόφο, αλλά απουσίαζε η 'αίσθηση' του παρόντος, το οποίο λειτουργούσε απωθητικά. Θα το διαπιστώσουμε από την υποδοχή των έργων μνήμης από την κριτική – στη νέα πιο παραγωγική της φάση – και το κοινό, του οποίου δεν έχουμε λόγους να αμφισβητήσουμε την ανιδιοτέλεια. Από την άλλη πλευρά, καθώς οι κριτικοί, ανεπάγγελτοι πλέον (οι δημιουργικές δημοσιογραφικές δουλειές είχαν παγώσει) και κλεισμένοι από νωρίς στα σπίτια τους (απαγόρευση κυκλοφορίας), διάβαζαν μετά μανίας λογοτεχνία και συμπλήρωναν τα κενά τους, όπως θα διαπιστώσουμε, αποδεικνυαν ότι τα έργα του Μεσοπολέμου άντεχαν στη δεύτερη ανάγνωση. Ούτως ή άλλως, παρατηρούμε την αύξηση της βιβλιοκριτικής εκείνων των χρόνων, που συνοδεύεται με άνοδο του επιπέδου της, καθώς στον ελεύθερο χρόνο που διέθεταν οι διακονούντες την κριτική αξιοποιούσαν τις δυνατότητές τους – τουλάχιστον εκείνοι που τις είχαν.

Να εξετάσουμε όμως τα ίδια τα έργα τα οποία κυκλοφορούν και που άλλα εξ αυτών γράφονται τότε και άλλα εκδίδονται τότε – ενώ έχουν γραφεί σε προηγούμενο χρόνο. Η διαφορά των δύο περιπτώσεων είναι προφανής. Τα πρώτα, πιθανόν να είναι έμμεσα επηρεασμένα από την εποχή ή το κλίμα της, τα δεύτερα όμως, εμπυχώνονται από εμπειρίες του παρελθόντος. Όσο για τις εκδόσεις κάποιων βιβλίων του Μεσοπολέμου, νομίζω ότι οφείλομε να τις υπογραμμίσουμε ως κριτήρια της αναγνώρισης των συγκεκριμένων αυτών έργων τόσο από την κριτική όσο και από το αναγνωστικό κοινό, το οποίο τις απαιτεί με την αναγνωστική βουλμία που παρατηρείται, κυρίως, αυτά τα δύο τελευταία χρόνια της Κατοχής. Φρόνιμο είναι, πάντως, στα κριτήρια να προσθέσουμε και το αισθητήριο των εκδοτών, παλαιών και νέων, που τόλμησαν (μια εποχή που είχαν μεγάλη πέραση οι μεταφράσεις) να επανεκδώσουν ελληνικά έργα που είχαν αγαπηθεί στο Μεσοπόλεμο, κερδίζοντας το στοίχημα της απήχησης τους και στις νέες συνθήκες. Να θεωρήσουμε διαχρονική αξία την αντοχή τους στους δύστηνους καιρούς;

Στις προηγούμενες σελίδες, προκειμένου να ισχύσει ο κανόνας της πρόσληψης, παρέθεσα την ανταπόκριση καθιερωμένων κριτικών στα νέα έργα των συγγραφέων του Μεσοπολέμου. Ωστόσο, την ίδια περίοδο εμφανίζονται και νέοι κριτικοί, που επίσης έγραψαν για τους ως ά-

